

Bolj stalinistični od Stalina

Šestdeseta obletnica prvih transportov na Goli otok

Dan po tistem, ko je bil z odločbo okrajnega ljudskega rajona iz Ljubljane, zaradi »širjenja sovražne propagande« poslan na družbeno koristno delo, je bil prepeljan na kvarnersko obalo in tam ponoči naložen na ladjo, s katero je zjutraj naslednje dne prispel do kraja, ki se ga je upravičeno prijel pridevnik peklenski. Pisal se je 9. julij 1949, ko se je tedaj še ne 20-letni Andrej Aplenc kot eden izmed prvih zapornikov znašel na zloglasnem Golem otoku.

Natančno šestdeset let pozneje, 9. julija 2009, je bila spominu na ta žalostni pomnik jugoslovanske in tako tudi slovenske totalitarne zgodovine posvečena okrogla miza, ki jo je prav na pobudo Andreja Aplenca priredil *Študijski center za narodno spravo*. Njen namen je bil predvsem skozi oči žrtev – poleg Aplenca je o svojih izkušnjah govoril še en »golootočan«, Mihael Cenc – opozoriti na zavržne metode, s katerimi je povojna komunistična oblast obračunavala ne le s t. i. informbirojevci, ki so jih po sporu med Titom in Stalinom leta 1948 želeli »izolirati«, temveč tudi z nekaterimi drugimi kritiki režima.

Več kot 500 Slovencev

Po do zdaj znanih podatkih, ki jih je predstavil sodelavec študijskega centra mag. Renato Podbersič, je bilo v taboriščih na Golem otoku in sosednjem Sv. Grgurju zaprtih 16.288 ljudi, med katerimi je bilo tudi vsaj 555 Slovencev. Že ta podatek pove, na kar je v predavanju opozoril poznavalec informbirojevske zgodbe dr. Aleš Gabrič, da je to temno poglavje jugoslovanske preteklosti v nekoliko manjšem deležu slovensko, bolj pa »pravoslavno«. Kaj mislimo s tem? Večina informbirojevskih zapornikov je prihajala iz Srbije (44 odstotkov), Črne gore (21 odstotkov) in zlasti srbskega prebivalstva Hrvaške (15 odstotkov). Aretacije in deportacije so bile torej bistveno številčnejše v pravoslavnih in tako izraziteje rusofilskih predelih nekdanje skupne države. Slovenski zaporniški delež v tej zgodbi je »le« nekaj več kot tri odstoten. Po partijskih podatkih iz leta 1958 je bilo sicer v Sloveniji zaradi Informbiroja obravnavanih 2275 ljudi, 731 pa je bilo areriranih. Množične aretacije so se začele leta 1949, najprej med univerzitetnimi profesorji, nato pa so se razširile tudi na študente in druge izobražence. Kot je opozoril tudi dr. Gabrič, so bili zavestna partijska tarča predvsem ljudje iz izobraženskih slojev.

Značilnost Golega otoka je bila tudi ta, da so bili v veliki večini ljudje tja poslani na podlagi odločb izvršilnih organov na različnih ravneh oblasti, s katerimi so bili napoteni na večinoma dvoletno poboljševalno ali družbeno koristno delo – seveda »z možnostjo podaljšanja«, kar se je zgodilo tudi Aplencu (prvič zaprt 1949–1950, drugič 1952–1954). Le okoli četrtnina zapornikov je bila obsojena pred rednimi ali vojaškimi sodišči. Marsikdo tako sploh ni vedel, zakaj se je znašel v golootoškem peklu. S čim si je zaslužil prvo pot na Goli otok, še danes z gotovostjo ne ve niti Aplenc,

saj ni bil kakšen »klasičen« informbirojevec. Najbrž sta mu »vozovnico« za to pot priskrbeli javno govorenje o tem, da je v državi premalo svobode, ter odločitev, da je kot komandir delovne brigade na Kočevskem podrejene raje kot na marksistično predavanje poslal na ples.

Neopravičljivo nasilje

Že ta osebna podrobnost opozori na eno bistvenih razežnosti fenomena Goli otok. Ali so bili to res taki prekrški, zaradi katerih je bilo treba ljudi poslati v taborišče, katerega cilj je bil zapornike fizično in psihično zlomiti? Tudi če je po sporu Tito–Stalin zaradi domnevne nevarnosti sovjetskega vpada obstajala bolj ali manj otipljiva potreba po izoliranju tistih, ki so se strinjali s kritikami sovjetskega vodstva na račun jugoslovanskega in so bili zato potencialna »peta kolona«, to prav v ničemer ne opravičuje srhljivih metod, s katerimi so jih obdelo-

nem delu okrogle mize opozoril zgodovinar dr. Milko Mikola, da je čas ustanavljanja Golega otoka tudi čas, ko na Slovenskem ustanavljajo taborišča za t. i. poboljševalno in družbeno koristno delo.

Cilj:

moralna pohabljenost

V čem je posebnost Golega otoka? Aplenc pravi, da je bilo to prvo množično taborišče za t. i. pranje možganov, čemur se je sicer reklo »revidiranje stališč«. Zaporniki so bili s skrajnimi fizični in psihičnimi pritiski prisiljeni v to, da počnejo moralno nesprijemljiva dejanja. Namen torej ni bil taboriščnike ubiti – kar se je sicer tudi dogajalo – temveč v strahotnem boju za samoohranitev zlomiti njihovo etično hrbtnico in jih tako pohabiti za vse življenje.

Po Aplenčevih ocenah so se na Golem otoku duševno zlomile sko-

Foto: Iv. Župčič

vali in jih je mogoče označiti za kombinacijo nacističnih in stalinističnih taboriščnih izkušenj. Goli otok je bil po besedah Mihaela Cenca pravzaprav nekakšen »interni zapor partije«, saj je služil temu, da so se partijski funkcionarji od najvišjih do najnižjih ravni znebili resničnih ali namišljenih tekmecev. Zato velja Goli otok gledati ne le v luči predimenzioniranega informbirojevstva, temveč predvsem v luči nenehnega partijskega obračunavanja z nasprotniki: najprej so pobili medvojne nasprotnike, potem odstranili »meščanske elemente«, nato očistili lastne vrste ...

Sam Goli otok je tako postal svojevrstna demonstracija tega, da je ob Stalinovi kritiki Tita, kako je zapustil pravo komunistično smer, jugoslovanska partija dokazovala in dokazala, da je bolj stalinistična od Stalina. To se je kazalo tudi na številnih drugih področjih, od razlastitev do vsiljene kolektivizacije. Ne smemo tudi pozabiti, na kar je v razprav-

raj tri četrtnine zapornikov. K temu jih je prisilila že sama strukturiranost taborišča, za katerega je veljala nekakšna »samouprava«: zaporniki so bili namreč tisti, ki so se morali znašati drug nad drugim. Pot od »bojkotiranja«, ki je bil stalna tarča skrajnega fizičnega in psihičnega nasilja, do »aktivista«, ki je bil najvišji (tudi najbrutalnejši) na taboriščni lestvici in je obetal odhod domov, je bila praviloma tlakovana s popolnim izničenjem moralne osebnosti.

Golootoško trpljenje se je neizbrisno zapisalo v zapornike, kar svojevrstno ponazarja tudi Aplenčev odgovor na vprašanje, kdaj se je po Golem otoku spet čutil svobodnega. »Ko sem glasoval za neodvisnost Slovenije, takrat sem mislil, da je tega res konec – čeprav se zdi, da še danes ni čisto konec,« se je glasil pomenljiv, očitno tudi v aktualne politične razmere uperjen odgovor.

BOGOMIR ŠTEFANIČ ml.

Direktorica Študijskega centra za narodno spravo mag. Andreja Valič je v uvodu v okroglo mizo ob 60. obletnici prvega transporta na Goli otok opozorila, da je prav trpljenje žrtev tisti skupni imenovalac, okoli katerega se je v obsodbi vseh totalitarizmov poenotila Evropa. Izraz tega poenotenja je resolucija Evropskega parlamenta o evropski vesti in totalitarizmu, ki je novo potrditev v začetku julija doživela v litovski Vilni na letnem zasedanju parlamentarne skupščine Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi. Ta je v okviru t. i. vilenske deklaracije sprejela tudi resolucijo o vnovičnem združevanju razdeljene Evrope, v kateri države članice (med njimi je seveda tudi Slovenija) med drugim znova opominja na njihovo zavezo k jasni in soglasni obsodbi totalitarizma in izraža podporo predlogu Evropskega parlamenta, da bi 23. avgust, torej dan, ko je bil leta 1939 podpisan sporazum med nacistično Nemčijo in stalinistično Sovjetsko zvezo, razglasili za evropski dan spomina na žrtve stalinizma in nacizma. Tudi v Sloveniji so žive pobude za razglasitev tega spominskega dneva. Študijski center za narodno spravo ga bo v sodelovanju z Muzejem novejšje zgodovine iz Ljubljane in TV Slovenija letos obhajal z javno projekcijo filma o Angeli Vode na gradu Rajhenburg nad Brestanico.